

**MAKTABDA XODIMLARNING PSIXOLOGIK SALOHIYATINI
OSHIRISH MASALALARI****Nozimova Odina Umrzaqovna**

Namangan viloyati Norin tumani

37-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimida maktab xodimlarining, xususan, pedagoglar va rahbar xodimlarning psixologik salohiyati ta'lim sifati va tarbiya samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Xodimlarning ruhiy barqarorligi, stressga chidamliligi, muloqot madaniyati va kasbiy motivatsiyasi o'quvchilarning psixologik holati hamda maktabdagi sog'lom ijtimoiy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli maktabda xodimlarning psixologik salohiyatini oshirish dolzarb masalalardan biridir.

Kalit so'zlar: xodim, psixologik xizmat, o'ng, agressiv holat, stress, korreksion mashg'ulot, muloqot, ruhiy holat, psixik jarayonlar

Psixologik salohiyat tushunchasi:

Psixologik salohiyat — bu shaxsning kasbiy faoliyatni samarali bajarishiga imkon beruvchi ruhiy barqarorlik, emotsional intellekt, ijobiy fikrlash, moslashuvchanlik, stressni boshqarish va o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki ehtiyojlar majmuasidir. Maktab xodimlari uchun bu tushuncha pedagogik mahorat, sabr-toqat, empatiya, mas'uliyat va jamoada ishlash qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Maktab xodimlarining psixologik holatiga ta'sir etuvchi omillar:

Maktabda xodimlarning psixologik holatiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi.

Jumladan:

ish yuklamasining ortiqqligi va vaqt yetishmasligi;
doimiy nazorat va hujjatbozlik;
o'quvchilar va ota-onalar bilan murakkab munosabatlar;
kasbiy charchash (emotsional kuyish);
jamoada psixologik muhitning nosog'lomligi;
yetarli rag'bat va qo'llab-quvvatlashning yo'qligi.

Ushbu omillar vaqtida bartaraf etilmasa, xodimlarda stress, befarqlik, motivatsiyaning pasayishi va kasbiy faoliyatdan qoniqmaslik holatlari yuzaga keladi.

Psixologik salohiyatni oshirishning asosiy yo'nalishlari:

Maktabda xodimlarning psixologik salohiyatini oshirish quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshiriladi:

1. Psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish

Maktab psixologi tomonidan xodimlar bilan individual va guruhli suhbatlar, psixodiagnostika, stressni kamaytirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etilishi muhimdir. Psixolog xodimlar uchun ishonchli maslahatchi bo'lishi zarur.

2. Trening va seminarlar tashkil etish

Stressni boshqarish, emotsional intellektni rivojlantirish, konfliktlarni bartaraf etish, samarali muloqot ko'nikmalariga bag'ishlangan treninglar xodimlarning psixologik savodxonligini oshiradi.

3. Sog'lom psixologik muhit yaratish

Jamoda o'zaro hurmat, hamkorlik va qo'llab-quvvatlash muhitini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Rahbariyat tomonidan xodimlarning fikrini tinglash va ularni rag'batlantirish psixologik barqarorlikni mustahkamlaydi.

4. Kasbiy motivatsiyani oshirish

Xodimlarning mehnatini e'tirof etish, muvaffaqiyatlarini baholash, ularni rag'batlantirish orqali kasbiy qoniqish va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish mumkin.

5. Kasbiy kuyishning oldini olish

Dam olish rejimini to'g'ri tashkil etish, ish va shaxsiy hayot muvozanatini saqlash, psixologik yengillik beruvchi mashg'ulotlar orqali emotsional charchashning oldi olinadi.

Maktab rahbariyatining roli:

Maktab rahbariyati xodimlarning psixologik holatiga bevosita mas'ul bo'lib, qulay ish sharoitlari yaratishi, sog'lom jamoani shakllantirishi hamda psixologik xizmat faoliyatini qo'llab-quvvatlashi zarur. Rahbarning adolatli va insonparvar yondashuvi xodimlarning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabda xodimlarning psixologik salohiyatini oshirish ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Psixologik jihatdan barqaror, motivatsiyaga ega va kasbidan mamnun xodimlarga barkamol avlodni tarbiyalashga munosib hissa qo'sha oladi. Shu bois mazkur yo'nalishda tizimli va uzluksiz ishlarni amalga oshirish har bir ta'lim muassasasining ustuvor vazifasi bo'lishi lozim.

Ta'lim muassasasidagi psixologik xizmat o'rta maxsus ta'limining zaruriy tarkibiy qismidir. Bu xizmatning zaruriyligi texnikum ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Har bir o'quvchida hayotga ijodiy munosabat va individual xususiyatlarning taraqqiyoti ta'minlanganligini psixologik xizmat to'g'ri tashkil etilgan deyish mumkin. Psixolog o'zining inson xulq-atvori va ruhiy faoliyati, ruhiy taraqqiyotning yosh qonuniyatlari haqidagi kasbiy bilimlariga, ularning o'quvchilar va kattalar, tengdoshlari bilan o'zaro munosabat xususiyatlariga, o'quvtarbiya jarayonini tashkil etishga bog'liqligiga tayanib, shaxsga individual yondashuv imkoniyatlarini ta'minlaydi, uning qobiliyatlarini aniqlaydi, normadan chetlashishlarning bo'lishi mumkin bo'lgan sabablarini psixologik-pedagogik korreksiya qilish yo'llarini aniqlaydi. Bu bilan

psixologik xizmat maktabda o'quv tarbiya ishining mahsuldorligini oshirishga, ijodiy faol shaxsni shakllantirishga imkon beradi.

Psixologik xizmat xodimlari barcha muammolarni hal qilishda, shaxsni har tomonlama va garmonik rivojlanish vazifalariga va uning qiziqishlariga tayanadilar. Professional ta'lim tizimidagi psixologik xizmatning maqsadi — shaxsning har tomonlama garmonik kamoloti, to'laqonli psixologik taraqqiyotni ta'minlovchi qulay shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir. Psixologik xizmatda tadqiqot va ta'sir o'tkazish obyekti bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalar, maktab o'quvchilari, professional ta'lim tizimi o'quvchilari, ota-onalar hisoblanadi, ularni alohida yoki guruhliy shaklda tatqiq qilish mumkin. Yosh davr taraqqiyoti mezonlariga muvofiqligini aniqlash maqsadida psixolog professional ta'lim muassasasi o'quvchilarni psixologik tekshiruvdan o'tkazadi, ularning bilim saviyalarini belgilaydi.

O'quvchilarning kasbiy yaroqliligini tashxis qiladi, ularning shaxsiy xislatlari, irodaviy sifatleri, his-tuyg'ulari, o'zini-o'zi boshqarish imkoniyati, intellektual darajasini tekshiradi. Maslahat berish ishlari-amaliyotchi psixologning asosiy faoliyat turlaridan biridir. Maslahat berish ishlari o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar uchun ham olib boriladi. Maslahat berish ishlari individual va guruhliy bo'lishi mumkin. Amaliyotchi psixologlar ish tajribasini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ko'pincha psixologga quyidagi muammolar: turli fanlar bo'yicha o'quvchilarning o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, o'quvchilarning o'qiy olmasligi va o'qishni istamasligi, guruhda nizoli vaziyatlar, shaxsiy pedagogik ta'sirning natija bermasligi, har xil yoshdagi o'quvchilarning tengdoshlari orasida oila muloqoti va o'quvchilar jamoasining shakllanishi, kasbiy malakalarini oshirish yo'llari, o'quvchilarning qobiliyatlari, layoqatlari, qiziqishlarini aniqlash va rivojlantirish yo'llari, o'quvchilar bilan kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish bo'yicha murojaat qiladilar.

Amaliyotchi psixologga o'qituvchilar ham murojaat qiladilar: — kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatini yaxshilash masalalari, o'z-o'zini tarbiyalash, kasbiy va shaxsiy o'z-o'zini bilish, aqliy mehnat va xulq-atvor madaniyati va boshqa muammolar bo'yicha maslahat so'raydilar. Psixolog o'quvchilar bilan bevosita aloqada ularda vujudga kelgan muammolarni hal qiladilar. Bu to'g'ridan to'g'ri maslahat berish deb ataladi. Ba'zan o'quvchilarga va ota-onalarga o'qituvchilarning u yoki bu muammolari bo'yicha maslahat beradi, bu bevosita maslahat berishdir, bunda ma'lum qoidalariga amal qilishga to'g'ri keladi. Maslahat berish markazida har doim psixolog va maslahat berilayotgan shaxsning o'zaro ta'sir jarayoni, ular orasida ishonchli o'zaro munosabatni o'rnatish yotadi. Bunda psixolog — maslahat beruvchi, o'qituvchi, ota-ona — maslahat beriluvchi, o'quvchi mijoz rovida bo'ladi. Maslahat berish — psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Lekin psixologik maslahat o'zi nimaligi oraliqida yagona tushuncha yo'q. Bu holda o'quvchiga

«tarbiyasi qiyin» tashxisi (diagnozi) o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari, nazorat xodimlari tomonidan qo'yilgan bo'ladi. Psixologning vazifasi - qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash va ularga mos tuzatish (korreksiya) metodlarini topishdan iborat.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarga individual yondashuv zarurligi hamma tomonidan tan olingan, lekin undan amalda kam foydalaniladi. Bunga texnikumda o'qituvchilarning o'quvchi haqida ko'p gapirishlari dalil bo'ladi. Chunki texnikumda o'quvchining qobiliyatlari, shaxsning asosiy xislatlari haqida chuqur va har tomonlama ma'lumot beradigan mutaxassis yo'q. Ta'lim-tarbiyadagi individual yondashuv, bolani boshqalardan ajratib alohida o'qitishni bildirmaydi, balki shaxsning u yoki bu xislatlarining shakllanishida maxsus sharoitlarni hisobga olish, har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlarini ilmiy asosda tushunishni anglatadi.

Psixologiyada shaxsning individual xususiyatlari deganda bir shaxsni ikkinchi shaxsdan farqlaydigan xususiyatlar tushuniladi. Individual yondashuvning vazifasi — rivojlanishning individual usullarini aniqlash, o'quvchining imkoniyatlarini har bir shaxsning faolligini ta'minlashdan iborat. Bu nuqtayi nazardan olganda individual yondashuv faqatgina «tarbiyasi qiyin» o'quvchilarga emas, barcha o'quvchilarga ham zarurligi tushunarli bo'ladi. Texnikum psixologlari bu usulni u yoki bu shaklda qo'llaydilar, chunki bu ko'zga tashlanib turgan qiyinchiliklar bilan birgalikda, o'quvchi shaxsiy taraqqiyotining ba'zi yashirin nuqsonlarini ham topishga yordam beradi. Bunday diagnostik ishning asosiy maqsadi — o'quvchi psixik taraqqiyotining umumiy holatini bilishdan iborat. Bunday ko'p qirrali va to'liq tashxis natijalari psixolog uchun ham, ota-onalar, o'qituvchilar uchun ham «tarbiyasi qiyin» o'quvchi bilan olib boriladigan tuzatish va rivojlantirish ishlarining yo'llarini aniqlash imkonini beradi. Bu usul yutuqlar bilan birga kamchiliklarga ham ega. Bu usulni qo'llash juda ko'p vaqtni olganligi uchun, uni amalga oshirishning har doim ham iloji bo'lmaydi. Negaki, uzoq vaqt davomida nafaqat psixolog, balki «tarbiyasi qiyin» o'quvchi ham charchaydi, tekshiruvda ishtirok etishdan bosh tortadi, topshiriqlarni o'zi sezmaganda holda nomiga bajaradi. Tajribadan ma'lum bo'lishicha, ayniqsa, og'zaki metodikalar qanchalik to'liq bo'lmasin, qiyinchilik tug'diradi. Bundan tashqari bunday metodikalar shaxsni to'liq xarakterlash uchun yetarli bo'lmaydi. Rasmiy iltimosga qanday munosabatda bo'lish kerak? Texnikum psixologi javob beradigan birinchi savol mana shu. Rasmiy iltimosga ikki xil munosabat, ikki xilma-xil ish uslubi mavjud. Birinchisi, rasmiy iltimosga o'ziga xos bo'lmagan javob qaytarishdir.

Bu ikki usul bilan amalga oshiriladi. Birinchidan, rasmiy talabga javob tarzida (uning mazmuniga bog'liq bo'lmagan holda) psixodiagnostik metodlar to'plami qo'llaniladi. Ikkinchidan, rasmiy talabga o'ziga xos javob qaytarishning usuli bo'lib, mashhur amerikalik psixolog K.Rodgers psixologiya fani va amaliyotiga kiritgan psixologik ish to'g'ri hisoblanadi. Uning fikricha, «tarbiyasi qiyin» o'quvchi bilan

ishlash uchun, rasmiy talabning mazmuni qiyinchiliklar sabablarini tushunishga teng, lekin bu muhim ahamiyatga ega emas.

Psixologik tashviqot ishlari teleko'rsatuv va radio orqali eshittirish qilish, yakkama-yakka maslahatlar tashkil etish, muloqot treninglari uyushtirishdan iboratdir. Psixologik xizmatning uchala vazifasi o'zaro chambarchas bog'liq, ularning birgalikda olib borilishi maqsadga muvofiq. Texnikumdagi psixologlar direktorga bo'ysunadi. Biroq texnikumlariga psixologik xizmat haqidagi qonunda ko'rsatilgan vazifalar bilan bog'liq bo'lmagan ishlarni psixologga topshiriq yo'nalishida berishlariga ruxsat etilmaydi. Psixolog rivojlantiruvchi ishlarining mohiyati shundaki, ular yordamida bolaning turli tuman bilish jarayonlari va shaxsiy xususiyatlari rivojlanishiga ijobiy turtki beriladi, ular takomillashtiriladi. Psixolog — vositachi texnikumda neytral holatni egallashga harakat qiladi. U o'z vazifasini urishib qolgan va nizolashayotganlarini yarashtirish, o'qituvchiga o'quvchisi nima uchun yomon o'qishi yoki dars qoldirishining obyektiv va subyektiv sabablarini tushuntirishga harakat qiladi: ota-onalarga o'qituvchilar bilan gaplashishni yoki direktor ta'sir ko'rsatishini va'da beradi. Murakkab vaziyatdagi har qanday holatda u vositachi uchinchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Professional o'quv ta'lim muassasasidagi psixolog ishi bir-biridan tubdan farq qiladi. Psixolog aniq ta'lim muassasadagi o'qituvchilar va o'quvchilar orasidagi munosabatning ijobiy va salbiy tomonlarining, rivojlanadigan ijtimoiy muhitning ichida bo'ladi. U har bir o'quvchi yoki o'qituvchining o'zinigina emas, shaxslararo munosabatning murakkab tizimini ham ko'radi, boshqa ish turlari bilan birgalikda vaziyatni hal qiladi. Amaliyotchi psixologning diagnostik-korreksion ishi murakkab faoliyat turlaridan biri bo'lib, maxsus psixologik tayyorgarlikni talab qiladi. Amaliyotchi psixologning diagnostik korreksion faoliyati murakkab, javobgarlikni talab qilishi bilan birga kam ishlangandir. Bu jarayon birinchi bo'lib, tarbiyasi qiyin va normal bolalarni o'rganishga bag'ishlangan pedagogik tadqiqotlarda L.S.Vigotskiy tomonidan qo'llangan. I.Shvansara shaxs taraqqiyotini tashxis qilishning bosqichli eksperimentalpsixologik nuqtayi nazarini taklif etadi. Bu bosqichlar quyidagilar:

1. Psixologga rasmiy iltimos.
2. Psixologik muammoni aniqlash.
3. Tadqiqot metodini tanlash.
4. Psixologik tashxis qo'yish.
5. Amaliy tavsiyalar.

Psixologning rasmiy iltimosga javob tarzidagi ishini birinchi nuqtayi nazar sifatida psixologning yoki bu tarbiyasi qiyin o'quvchiga nibatan o'qituvchining ma'lum ijtimoiy talabiga javobini ko'rsatish mumkin.

XULOSA

Shunday qilib, kattalar ta'limida psixologik xizmatni tashkil qilishning asosiy vazifasi tadqiqot ishlari, amaliy ishlar va tashviqot ishlaridan iboratdir. Ilmiy tadqiqot vazifalari o'quvchilar shaxsini shakllantirishning muhim muammolarini, ta'lim va tarbiyaning psixologik asoslarini o'quvchilar bilan o'qituvchilar, psixologlar bilan o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni hamda psixologning odobini o'z ichiga oladi. Amaliy vazifalar psixologik tadqiqot natijalarini amalda psixologik xizmat ishida qo'llab, o'quvchilarning professional ta'limga tayyorligini aniqlash, o'quvchilarning o'qish faoliyatini osonlashtirish, o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o'quvchilarning qobiliyat va moyilliklarini aniqlash va rivojlantirish, o'quvchilar bilan hunarga, kasbga oid suhbat, maslahat ishlarini olib borish, turli xildagi «qiyin» bolalar bilan ish olib borish kabi asosiy vazifani hal qilishdan iboratdir. Tashviqot ishlari psixologik bilimlarni, psixologik professional ta'limni targ'ib qilib, o'quvchilarning psixologik bilimlarini oshirish, ota-onalar uchun seminarlar, ma'ruzalar va suhbatlar uyushtirish, anjumanlar o'tkazishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baratov Sh.R. Psixologik xizmat Toshkent 1998
2. Лендрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений
3. Международная педагогическая академия, 1994 3. Nishonova Z.T Psixologik xizmat Toshkent 2007.
4. Internet materiallari
5. Ziyonet